

podučava starije, dijete uzdanica naroda, sve do djeteta kojemu je namijenjeno da se zanosi fantastičnim i samo djeci prisposodivim maštarijama.

Na primjeru *Bosiljka*, prvoga hrvatskog dječjeg časopisa iz druge polovice 19. stoljeća, pokazuje se usmjerenost dječje književnosti na izvlaštenje praznovjerja i racionalno oblikovanje pučke misli te na fokusiranost na narodne priče kao sredstva širenja područja sveslavenske, južnoslavenske ili pak specifično narodnosne političke artikulacije. Iskorak iz ove časopisne politike bilježi se već u časopisu *Smilje* koji je vremenski susljedan *Bosiljku*, no koji njeguje suprotnu poetiku vrativši objavljivanu dječju književnost u sferu moralnih pouka iznesenih čudorednim pripovijetkama i zaogrnutih zabavnim elementima. O sudbini bajki kao dječjeg žanra kojim se (više) ne ispisuju moralne pouke, ne daju poučni primjeri vrijednoga življenja, već se djeci otvara prostor apolonijskoga kao bivanja u svijetu nevine mašte, govori posljednje poglavlje. Ono istovremeno bilježi razdoblje u kojem se po prvi put u Hrvatskoj javlja suvremena prezentacija bajki. Vizualno preobražena, bajka se kao zapis donosi u bogato ilustriranim dječjim knjigama kakve već poznaje onodobna dobrostojeća građanska Europa i, kako će M. Hameršak primijetiti, tek upoznaje klasno probrana hrvatska dječja publika koja ilustriranu bajku dobiva priliku čitati tek 1881. godine s *Pričalicama* i *Pričama iz tisuću i jedne noći*.

Priču o bajkama, dječjoj književnosti i djetinjstvu Marijana Hameršak postavila je kao valjan i relevantan znanstveni problem u folkloristici i etnologiji. Polazište u kojem je dječja književnost zamijenila usmenost predajne kulture Marijana Hameršak u *Pričalicama* spretno koristi kako bi tezu o društvenoj konstrukciji zbilje prisposodila proučavanju međusobnog uvjetovanja i izgradnje zbilje bajke i djetinjstva u hrvatskome 18. i 19. stoljeću.

Sanja Potkonjak

Andrea Matošević: *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*

Zagreb – Pula: Institut za etnologiju i folkloristiku – Sveučilište Jurja Dobrile, 2011., 356 str.

Objavljena je knjiga pod naslovom *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*. Riječ je o štivu koje govori o modelima ljudskih sudbina, života, kulture i povijesti kroz istraživanje rudarske radničke kulture i prošlosti na području Labinštine, koja se pak stvarala višestoljetnim kopanjem ugljena *karbona* na tome dijelu istočne obale Istre.

Autor je temi pristupio tako da je, uz uvažavanje povijesne i ekonomske vizure (literature), primijenio etnografski pristup kojemu su u središtu zanimanja radnička znanja, tehnike obavljanja posla, načini preživljavanja i života u rudniku, odnosi među radništvom, iz čega proizlazi specifičan identitet, protkan bivanjem ispod, ali i iznad zemlje. Ukratko, pristup je to koji apostrofira interakciju povijesti, ekonomije i radničke svakodnevice. U posebnom poglavlju detaljno je analizirao konzultiranu literaturu, najprije domaću (objavljenu za vrijeme Jugoslavije), zatim talijansku i anglosaksonsku. Uočivši njezinu nedostatnost, stvorio je vlastiti istraživački model čija je karakteristika interdisciplinarnost. Uzeo je u obzir, objedinio i kritički se osvrnuo na povijesna istraživanja, antropološke i etnološke studije, filozofska promišljanja, povijest rudarske tehnike, masmedijsku produkciju te rudarsku samopercepciju. Slijedom toga, okosnicu metodološke i sadržajne specifičnosti ove knjige čine, uz studijski i arhivsko-dokumentacijski dio, polustrukturirani intervjui s rudarima.

Uz opće informacije o geografskom položaju Labinštine, otkrivanju ugljenih vena, počecima rudarenja i rudarske proizvodnje, autor nas uvodi u paralelni svijet političkih promjena i promjena vlasnika i uprava rudnika. Osvrće se na migracijsku mobilnost rudara, koja je rezultirala imigracijom ljudi (radne snage) na područje Labinštine iz više europskih zemalja, ali i emigracijom (npr. egzodus Talijana nakon Drugoga svjetskog rata), urbanističkom transformacijom regije (izgradnja gospodarskih i stambenih objekata i pripadajuće infrastrukture, izgradnja potpuno novih rudarskih naselja/gradova), počecima edukacije stručnoga kadra i dr. Industrijska prošlost, kako ju je autor sagledao i analizirao, objedinila je zemljopisno-povijesne, ekonomske i političke značajke, potom tehničke (oruđe, arhitekturu, gradnju, organizaciju rada, hijerarhizaciju odnosa) te ostale raznolike putove kojima su ljudi toga područja kročili, stvarali ga i stvorili baš onakvim kakav je bio.

Nadalje, autor osvjetljava najprepoznatljivije “označitelje” Labinštine kao *zemlje kovara* u dvadesetom stoljeću – mnogobrojne štrajkove i osnutke isključivo rudarskih gradova. Stoga analizu fokusira na Labinsku republiku i osnutak Arsie/Raše, dakle “štrajk i iz temelja izgrađen grad” kao istodobno snažne, ali i oprečne simbole rudarske svakodnevice. Autor oba “označitelja” sagledava i analizira kao gusto isprepletenu mrežu poimanja moći, dominacije, ideologije, proizvodnje, mentaliteta (ponosa), života na rubu egzistencije – što su dodirne točke mnogih rudarskih i industrijskih centara, ali i referentne točke njihovih identiteta. Autor logično podastire promišljanje o Labinskoj republici kao povijesnom događaju, kolektivnoj rudarskoj memoriji, o interakciji “bliskih” i “tuđih”, odnosno o anacionalnosti, internacionalnosti i heterogenosti, o znanstvenoj paradigmi koja iz toga proizlazi, a koja se bavi “željom za boljitkom i kulturnom jednakosti”, s

krvlju, demokracijom i, naravno, odlukama vladajućih, “općem industrijskom konfliktu antagonističkog karaktera” i rudarskom zajedništvu; naposljetku i o radničkim barakama te kreiranju obrazaca kulture svakodnevnoga življenja u rudarskom getu.

Efektno i efikasno autor analizira protkanost rudarskoga identiteta sa širom paletom “‘profesionalnih karakteristika’ pripisivih i drugim/drugačijim radnim ambijentima”. Riječ je o analogiji među zanimanjima rudara s jedne te poljoprivrednika, vojnika i moreplovaca s druge strane. Analogija je to koja se odnosi kako na realnu težinu i opasnost profesije, tako na nazivlje koje je migriralo iz jedne profesije u drugu i dalje, a naposljetku i u tehniku.

Posebno se osvrće na tzv. industrijski folklor, vezan uz rudarsku sigurnost, ali ne iz pozicije ne/razvijenosti sigurnosne opreme, nego iz stoljećima prakticiranih tradicija. To podrazumijeva komunikaciju s prirodom, oslušivanje i interpretaciju indikatora opasnosti ili dopuštenih radnji, simbiozu ljudi i životinja u jami gotovo do mitskih razmjera, vjerovanja u nadnaravna (demonaska) podzemna bića itd. Pritom interpretaciju svega ovoga dovodi u vezu s ideal-tipskom projekcijom fizičke građe radnika, semantičkim znakovljem, denotacijom rudara, auditivnom konzultacijom sa stijenama. Naravno, tu su i “uznapredovala tehnika, odnosno tehničke inovacije vezane uz sigurnost: svjetiljke ili “rudarske lampe” koje su označavale restrikciju kretanja u slučaju opasnosti, spasilačke postrojbe i miniranje.

Posebno analizira dihotomiju radničke i upraviteljske kulture. S jedne strane te dihotomije nalaze se rudari – podzemno radništvo s višestoljetnim znanjima, tehnikama i ritmom vađenja rude kao rezultatom akumuliranoga znanja brojnih generacija iz isto tako brojnih europskih rudnika (posljedica visoke fluktuacije radništva kroz povijest). S druge strane nalazi se uprava s kulturom poduzetništva koja je često ignorirala spomenute vrijednosti i rudarske tradicije. Interpretacija sučeljavanja ovih dviju strana, kako ju je obrazložio autor, pokazuje dva obrasca ponašanja, dvije vrste stavova prema istoj “našoj stvari”, morala i etike. Jedno je nastojanje da se kombinacijom tehnike i znanja (npr. istančanošću auditivnih, olfaktivnih, taktilnih i vizualnih konzultacija) pripitomi nepredvidivost i nedostupnost prirode, poštovanje prema radnoj okolini neovisno o upravi i svojevrsna indiferentnost rudara spram barjaka što se nad njima vijorio. Drugo je, međutim, upravo oprečan agresivni odnos spram ljudi (ekstremna eksploatacija ljudi kroz sustave kao što su *anbinden*, *Bedaux*, *stahanovizam*) i spram prirode jer je konačni cilj cijeloga posla jedino ostvarenje predviđene proizvodnje (kapitala, profita) što su zagovarale sve uprave i što je, dakako, često vodilo fatalnom ishodu.

Dio knjige fokusiran je na homosocijalni milje u rudarskom zanimanju. Prije svega to je androcentrizam, tj. separacija žena iz industrijskoga miljea. No, tu su i

djeca. Autor naglašava njihovu prisutnost u “životu od jame i s jamom”, prisutnost radom, odgojem i življenjem u rudarskim obiteljima. Napokon, ovome pridružuje temu o etničkoj heterogenosti rudarske zajednice uslijed visoke mobilnosti i fluktuacije radništva. Upravo su te činjenice, po mišljenju autora, bile ključne, zapravo primarne u kreiranju rudarskoga identiteta. Od sekundarnoga značenja, iako ne nebitno, bilo je etnonacionalno i sl. porijeklo. Odvajanja i stratifikacije, pa i konflikti prema nacionalnom porijeklu uvijek postoje, ali povijesno rudarska je zajednica stvorena kao zajednica poziva. Naime, tvrdi autor, profesionalni identitet, čije su referentne točke zajedništvo, kolegijalnost, solidarnost, bili su ujedno mediji i mehanizmi uz pomoć kojih se ublažavala težina i permanentna životna opasnost profesije.

Na kraju knjige komentira ključne asocijacije ove radničke zajednice: nesreća, ne/dostignuta mjesečna kvota, uznemirujuća atmosfera, zavijanje sirene ili žalobna glazba rudarskih pogreba, sjeta, kultura alkohola, žene u crnom, gruda ugljena u svetonikolskoj dječjoj čarapici ili dinamika, ponos i zadovoljstvo rudarskom egzistencijom. Autor gotovo poetski označuje dihotomiju animoziteta i obožavanja ove profesije “gorkim osmijehom između iluzije i stvarnosti”. Premda rudarska tradicija pada u zaborav (zar zaborav nakon tradicije od 1626. do 1999. g.?!), veze među ljudima traju. Autor tvrdi: ne, ova zajednica ne pada u zaborav, ona je samo odahnula, bez obzira na to koliko to kompromitira njezin kolektivni identitet. Nasljedovana referentna točka re/kreiranja njihova identiteta novi je medijator koji anulira i individualni i kolektivni zaborav, medijator prema kojem se određuju, a to je memorija.

U stoljetnoj povijesti hrvatske etnologije kao samostalne znanosti, ovo je doista prvo etnološko istraživanje o četiri stoljeća rudarenja u istočnom dijelu Istre i jedan od pionirskih radova koji se bave industrijskom kulturom, upravo rudarskom radničkom kulturom. Kroz vizuru recentnih teorijsko-metodoloških pristupa o industrijskoj prošlosti i kulturi – u Europi već etablirane discipline znane kao “antropologija industrije” – autor je analizirao kulturu podzemnoga poziva i njegov eho u načinu života rudara iznad zemlje, dakle sveukupni identitet rudarske zajednice. Radi se, dakle, o promišljanju Labinštine kao važnoga rudarskog područja, koje je kulturom rudarskoga poziva bilo sastavni dio hrvatske, europske i svjetske rudarske i industrijske zajednice, ali uz posebnosti koje su se razvijale unutar povijesnoga i političkoga konteksta Istre.

Jadranka Grbić